

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.11.22-45>

УДК: 94(4):355.48(100)”1943”

© Володимир Фісанов¹

1943: ВИРІШАЛЬНА Й ПЕРЕМОЖНА ТОЧКА БІФУРКАЦІЇ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

У статті на основі аналізу документальних і мемуарних джерел досліджені значення і вплив воєнно-політичних й дипломатичних подій 1943 року як вирішального та поворотного у Другій світовій війні з урахуванням ремінісценції російсько-української війни 2022/23 років.

22

Автор робить обґрунтований висновок – 1943 рік дісно став поворотним для держав Об'єднаних Націй. По-перше, союзникам поступово вдалося консолідувати сили Французького Національного Спротиву гітлеризму з воєнним потенціалом у 400 тисяч військових. По-друге, фактично розгромити режим Муссоліні (головного союзника Гітлера в Європі) і вивести Італію з війни. По-третє, усе це робилося у рамках досягнення генеральної мети союзників у Другій світовій – беззастережної капітуляції нацизму і японського мілітаризму, про що заявили президент США Ф.Д.Рузвельт і прем'єр-міністр У.Черчилль під час роботи міжнародної конференції у Касабланці.

Ключові слова: Друга світова війна, 1943 рік, Конференція в Касабланці, Ф.Д. Рузвельт, У. Черчилль, режим Віші, Середземноморський театр воєнних дій, Французький національний спротив, вихід Італії з війни, гітлеризм, беззастережна капітуляція, сталінізм, путінізм, фільм «Касабланка».

1943: A Decisive and Victorious Bifurcation Point in World War II

Based on the analysis of documentary and memoir sources, the article examines the significance and influence of the military-political and diplo-

¹ Доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: v.fisanov@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0001-6550-8903>

matic events of 1943 as a decisive and turning point in the Second World War, taking into account the reminiscences of the Russian-Ukrainian war of 2022/23.

The author makes a well-founded conclusion – 1943 really became a turning point for the states of the United Nations. First, the Allies gradually managed to consolidate the forces of the French National Resistance to Hitlerism with a military potential of 400,000 soldiers. Second, to actually defeat Mussolini's regime (Hitler's main ally in Europe) and take Italy out of the war. Thirdly, all this was done within the framework of achieving the general goal of the Allies in the Second World War - the unconditional surrender of Nazism and Japanese militarism, which was responsibly stated by US President F. D. Roosevelt and Prime Minister W. Churchill during the work of the international conference in Casablanca.

Keywords: *World War II, 1943, Conference in Casablanca, F.D. Roosevelt, W. Churchill, the Vichy regime, the Mediterranean theater of war, the French national resistance, the exit of Italy from the war, Hitlerism, unconditional surrender, Stalinism, Putinism, the movie «Casablanca».*

*Минуле потрібно знати не тому, що воно пройшло,
а тому, що, йдучи, воно не вміло прибирати свої наслідки.*

В. Ключевський

Постановка проблеми. У вдумливого Читача відразу може виникнути запитання: «А чому саме сорок третій? Які такі події відбулися саме у цей рік Другої світової, що до них варто сьогодні – через 80 років – пильніше придивитися нашим сучасникам?». Спробуємо відповісти на це непросте запитання, долучаючи історичні факти й опираючись на певний досвід триваючої російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень. Оскільки у статті здійснено переважно ретроспективний огляд та аналіз подій вирішального року світової війни, автор використовує насамперед опубліковані дипломатичні документи, які стосувалися важливих рішень прийнятих лідерами союзних держав на конференції у Касабланці. Вони опубліковані в офіційній серії дипломатичних документів США доби війни – Foreign Relations of the United States (FRUS).

При викладі матеріалу використані мемуари французького генерала Анрі Жиро [Général Giraud, 1949], публіциста та політолога Рай-

мона Арона [Арон Р., 2002], а також щоденники італійського міністра закордонних справ Галеаццо Чіано [Чіано Г., 2010]. Важливе значення для розкриття теми мали джерела, які пов'язані з діяльністю нацистських функціонерів різного штибу, зокрема Й.Геббельса [Excerpt from Goebbels's Speech, 1943], О. Абетца [Pétain et les allemandes, 1948]. Досить інформативним джерелом воєнної доби виявився американський щотижневик лівого спрямування «New Masses».

Поміж сучасних досліджень відзначаю фундаментальне дослідження Адама Туза про кризу і причини краху нацистської економіки у роки війни [Туз А., 2019], розлогу біографію У. Черчилля написану Мартіном Гілбертом [Гілберт М., 2019], а також монографію Валентина Фаліна, присвячену проблематиці Другого фронту в Європі [Фалин В., 2016]. Серед сучасних досліджень, присвячених подіям російсько-української війни, звернемо увагу на працю американо-російського історика Юрія Фельштинського та болгарського експерта Міхаїла Станчева [Felshtinsky, Yuri, Stanchev, Michael, 2022].

24

Мета статті – на основі документальних і мемуарних джерел розкрити значення і вплив воєнно-політичних й дипломатичних подій 1943 року як вирішального та поворотного у Другій світовій війні з урахуванням ремінісценцій російсько-української війни 2022/23 років.

Виклад основного матеріалу. Колись у добу СРСР у школах головну увагу (і це можна було зрозуміти) приділяли подіям 1943 року на німецько-радянському фронті. Дійсно, саме тоді відбулися оточення і розгром німців під Сталінградом (6-а армія Паулюса) та перемога у літній танковій битві на Курсько-Орловській дузі. Після капітуляції на Східному фронті (з метою зменшити вплив деморалізуючого удару від поразки на населення) доктор Геббельс виступив з найбільш відомою промовою 18 лютого 1943 року у Sportpalast в Берліні, під час якої закликав німців знову взяти на себе зобов'язання розпочати «повну», тобто «тотальну війну». Я спеціально продивився витримки з його виступу: фанатичний ентузіазм багатотисячної ретельно підбраної аудиторії був непідробним. До речі, це була одна з тих промов, яка засвідчила непересічний талант Геббельса як пропагандиста використовувати риторіку для тотального маніпулювання реальністю.

Серед його запитань до аудиторії та усіх німців було і таке: «Англіїці стверджують, що німецький народ втомився від боротьби. Я запитую вас: чи готові ви продовжувати цю боротьбу з похмурою

рішучістю, не злякавшись жодних обставин, які судилися долею, продовжувати її з фюрером як фаланга тилу, що стоїть за нашими воюючими арміями, допоки перемога не буде за нами?» [Excerpt from Goebbels's Speech, 1943; Hamre M., 2018]. При цьому на червоному банері на задньому плані у Sportpalast майорів напис: Тотальна війна – найкоротша війна» (Totaler Krieg – Kürzester Krieg).

Зрозуміло, що це була реакція не тільки на поразку армії Паулюса, але й на рішення міжнародної зустрічі лідерів союзних держав у Касабланці. Зауважу, що ці карколомні, принципові рішення, котрі приймалися тоді західними союзниками антигітлерівської коаліції й наслідки подальших воєнно-політичних подій мали також визначальне значення для остаточної перемоги над нацизмом в Європі. До неї, звісно, було ще далеко, але уже у 1942 Німеччина втратила стратегічну мету блицкригу і не могла покладатися виключно на свої власні ресурси: вона так і не стала тим самодостатнім «життєвим простором», про який мріяв Гітлер. Захоплена Європа також не скидалася на багатообіцяючу платформу для ведення затяжної війни на виснаження. Тут можна навести яскравий приклад з нафтою. З 1940 до 1943 року мобільність німецьких армій залежала від щорічного імпорту 1,5 млн. тон румунської нафти. Разом з тим, Британія, незважаючи на всі труднощі, тільки у 1942 р. зуміла ввезти 10,2 млн. тон нафти що у 5 разів перевищувало імпорт Німеччини.

Як відомо, Гітлер у 1942 доручив своєму улюбленцю Альберту Шпееру займатися технічним постачанням вермахту та іншими воєнно-господарськими проблемами. Спочатку здавалось, що йому вдалося подолати виробничу кризу й добитися «збройного дива». Проте, багато у чому це були завищені цифри «успіхів тилу» допоки німецька військова економіка не стикнулася, починаючи з весни 1943 р., з контрдіяями та бомбардуваннями союзників зокрема і військових заводів. Більше того, Шпеер, якби ми сьогодні сказали, грав переважно на підвищення власного політичного іміджу, цілком розуміючи те символічне значення, котре відігравала в умовах тотального протистояння військова промисловість. Як слушно зауважив у своєму фундаментальному дослідженні Адам Туз, Шпеер «не просто займався виробництвом озброєнь – він зумів перетворити його в інструмент пропаганди» [Туз А., 2019:701]. Хоча заради об'єктивності слід визнати, що на повсякденному рівні крах економіки нацизму що невідворотно насувався (особливо для стороннього ока) був

майже не відчутний. Наведу тут фрагмент споминів одного з освічених радянських полонених майора Петра Палія, який у 1942 р. був направлений як технічний спеціаліст у ракетний центр нацистів «Військова установа Пенемюнде» (Heeresanstalt Peenemunde), де вироблялися ФАУ-2 і який, до речі, неодноразово відвідували Шпеер і грос-адмірал Деніц. Ось що він писав, коли військовополонені рухалися по території Німеччини: «Поїзд тепер рухався паралельно якийсь особливій дорозі... Підїзди та зїзди плавно закруглялися як за лекалом, вписувалися у головне полотно. З обох боків бар'єру мчали з великою швидкістю автомобілі і по усій довжині дороги – посередині біла полоса. На численні запитання один з солдатів коротко відповів: «Autobahn!». « – Дорога, зовсім як... навіть не придумаєш з чим порівняти. Утопія майбутнього якась-то», – сказав один з військовополонених, дивлячись зачарованим поглядом на це диво техніки [Палій П., 1987:153]. Однак, уже на межі 1943/44 років не усе виглядало так райдужно. Один з офіцерів – Гранов, який фактично перейшов на технічну службу до німців на пряме запитання Палія: «Так що ви тепер повністю у стані ворогів?», відповів: «О, ні! Назад, у Пітер, мені ходу немає, але й сучасна Німеччина мене не приваблює. Навіть у випадку перемоги Німеччина повинна буде знайти вихід з того тупика, у який її завів Гітлер. У ХХ столітті не можна управляти суспільством, методами середньовіччя...» [Палій П., 1987:178-179].

26

Підкреслимо, що і у військовому аспекті 1943 рік мав стати, за задумом англо-американського командування переломним для перебігу геостратегічних подій на Середземноморському театрі. Звісно, бажаний Другий фронт у Північно-Західній Європі тоді, скажімо, з точки зору британського генштабу, був неможливий, оскільки між Гібралтаром і Калькуттою знаходилося 38 дивізій, котрі не можливо було відкликати до Англії, де додатково формувалися ще 16 дивізій.

Предтечею висадки американських військ на Сицилію, яку Черчилль вважав вкрай другорядною операцією, була операція «Факел» (Operation Torch) – висадка союзників на узбережжі Французької Північної Африки, у Марокко та Алжирі. У кінцевому рахунку метою цих усіх операцій було виведення з війни Італії й поступове «перетягування» на бік союзників Франції, де поки що панував колабораціоністський режим Віші. Саме події 8 листопада 1942 року спонукали нацистів порушити домовленості 1940 р. й розпочати 11 листопада окупацію частки території французької держави (Операція «Антон» –

Unternehmen Anton), контрольованої урядом Віші. Гітлер, дізнавшись про співробітництво Дарлана та Жиро з союзниками, наказав німецьким військам зайняти південну, неокуповану частину Франції, а також посилити німецьку присутність у Північній Африці. Окупації зазнав і французький протекторат у Тунісі. Метою операції було також захопити французький флот, який базувався у Тулоні та блокувати згодом морські транспортні ресурси англосаксів, утримуючи якомога довше плацдарм у Тунісі.

До того ж, Муссоліні не зміг не долучитися до «стратегічної допомоги». За домовленістю з Гітлером, італійські війська окупували Корсику та значну частину Півдня Франції, зокрема, важливий морський порт Тулон з військово-морською базою та всі області Провансу до річки Рона. Як занотував у щоденнику 10 листопада 1942 р. міністр закордонних справ Італії Галеаццо Чіано після зустрічі у ставці Гітлера: «Ухвалено рішення про виступ, особливо через те, що позиція генерала Дарлана в Алжирі дуже двозначна...». І далі: я не встигаю втрутитися, коли Лаваль намагається добитися поступок від Італії, оскільки Гітлер з «найбільшою твердістю заявляє, що він не має наміру гаяти час на обговорення італійських претензій, котрі видаються більш ніж поміркованими» [Чіано Г., 2010:602].

Цим анексіям з боку Риму передувало, як доповідав німецький посол у Віші Отто Абетц*, розширення влітку 1942 р. італійської пропаганди щодо анексії Савойї, Ніцци, Корсики, а також Тунісу, що мало б штовхнути у табори ворогів Франції, навіть тих, хто раніше виявляв «лояльну позицію до держав Осі». Посол Абетц вже влітку 1943 р. змушений був визнати у Меморандумі, присвяченому французьким справам, що події 11 листопада 1942 р. спричинили зсув у політичних настроях навіть у верхівці Віші. Так, адмірал Франсуа Дарлан**, який був деякий час другою фігурою після маршала Петена, за умов

* Це був той самий Абетц – «терміт Гітлера», перед яким ще напередодні війни фюрер поставив завдання якомога глибше «корумпувати й послабити Францію» з тим, щоби вона зазнала поразки від перших ударів рейху [Lazareff P., 1941:17].

** Відносини у воєнно-політичному трикутнику лідерів французького спротиву «Де Голль – Жіро – Дарлан» склалися драматично й останній був найбільш трагічною фігурою. Адмірал хоча й підтриманий на початках американцями посту - пово втратив вплив і був убитий в Алжирі 20-річним роялістом Фернаном де Ла Шапелем – у кулуарі «Літнього палацу», побудованому у мавританському стилі [Гаррос Л.,1997].

окупації Півдня та окупації італійцями Корсики, Ніцци та Савойї, утвердився у переконанні: відтепер залишається лише «один шлях для порятунку Франції – той, який проходить поруч зі Сполученими Штатами» [Pétain et les allemandes, 1948:86].

Згодом американці зробили ставку на генерала Анрі Жіро, котрий був менш зв'язаний з режимом Віші, проте і він з власних амбіцій фактично відійшов від активної боротьби, хоча й був певний час одним з діячів Французького Комітету національного визволення (ФКНО), який очолив генерал де Голль. Виглядало усе таким чином нібито США у Північній Африці підтримали в 1942 р. щось на зразок залежного від них нового режиму Віші.

28

Як би там не було, французький флот за наказом Адміралтейства режиму Віші був потоплений французькими офіцерами у Тулоні перед загрозою його захоплення німцями. Усього було затоплено 77 кораблів, поміж яких були 3 лінійних кораблі (флагман «Страсбург», «Дюнкерк» і «Прованс»). Разом з тим, використання союзниками таких постатей, як Дарлан і Жіро, дозволило перевести на свій бік впливових керівників вішистського режиму, зблизити їх із Французьким національним комітетом у Лондоні та зрештою сформувані єдиний, визнаний США та Великобританією уряд Франції.

І що саме головне була створена боездатна французька армія спротиву. Ось що писав про ці неоднозначні процеси у війську, намагаючись розкритикувати прихильників де Голля, у своїх мемуарах «Одна мета» згадуваний генерал Жіро: «Загалом голлістські війська залучили близько десяти тисяч чоловік, краплю у морі з 400.000, які нараховувалися в армії на 1 січня 1944 року... Отже, матеріальний результат був незначним...» [Général Giraud, 1949]. Проте, німецькі генерали, вписуючи навіть початкові події і процеси у більш глобальну стратегію, міркували дещо інакше. 18 листопада 1942 р. командувач армії резерву генерал Фромм писав фельдмаршалу Кейтелю: «Поza всяким сумнівом, відкинувши армію Роммеля і висадивши американські війська в Африці, суперник утворив другий фронт... Я не в змозі зараз оцінити сили наших італійських союзників чи союзників на Балканах... Оборона на південно-європейському фронті і, зокрема, оборона Балкан або відбиття нових ударів в Африці не повинна базуватися на використанні тільки цих сил. Звідси випливає, що необхідно створити нову німецьку армію для дій на півдні Європи...» [Говард М., 1980:236].

Говорячи про політику Франції, зауважимо, що у ті вирішальні для неї дні не усе було зрозуміло і просто. Як у Сполучених Штатах, так і в Англії аж ніяк не усі французи, котрі відкинули вішистський режим, приєдналися до голлістів. У Нью-Йорку їх лють викликав Антуан де Сент-Екзюпері: вони ставилися до нього як до зрадника, оскільки відразу після висадки англо-американських військ у Північній Африці він виступив за примирення всіх французів, які бажали битися з ворогом. Як відзначав у мемуарах відомий публіцист Раймон Арон, де Голль ніколи не зводив свою місію до досягнення військової перемоги: він задумав проект забезпечити Францію «придатними інститутами». Подібно до Бонапартів, де Голль зневажав партії та угруповання; він звертався до всієї нації. Проте, він заздалегідь обмежив свою владу, керований демократичними переконаннями, а також, можливо, бажанням переконати англійців та американців «у своїй республіканській правовірності» [Арон Р., 2002].

Проте, не менше значення аніж перебіг тактико-стратегічних подій у Середземномор'ї мали й політичні рішення і заяви лідерів Союзних держав на початку 1943 року. Маємо на увазі конференцію у визволеній Касабланці, у тій «затишній оазі», де зустрічалися президент США Франклін Д. Рузвельт і прем'єр-міністр Великої Британії Уїнстон Черчилль. Під час конференції зокрема виявилися серйозні протиріччя між британською військовою політикою та стратегією США. Англійці виступали за беззаперечний пріоритет Європейського театру, американці ж наполягали на виділенні необхідних ресурсів для Тихоокеанського напрямку. У меморандумі «Про ведення війни у 1943 році» було підкреслено, що наступ на Японію буде здійснено «усіма силами Об'єднаних Націй відразу після розгрому Німеччини». Однак головним усе-таки залишався європейський фронт. У пункті 3 читаємо: «операції на Європейському театрі повинні відбуватися з метою досягнення розгрому Німеччини у 1943 році із залученням максимуму сил...» [Говард М., 1980:182]. Спільний англо-американський штаб також затвердив рішення здійснити висадку у Сицилії в 1943 р., розпочавши її у липні, у період сприятливої фази місяця.

Під час конференції також відбулася зустріч 2-х французьких генералів де Голля і Жіро, котрі очолювали сили спротиву і підготували спільне комюніке, де зокрема було підкреслено таке: «Ми зустрілися. Ми переговорили. Ми відзначили нашу повну згоду. Наша мета –

визволення Франції і торжество свобод людини шляхом повного розгрому суперника» [Говард М., 1980:182]. Значення французької єдності, писав американський тижневик «New Masses», коментуючи заяви політиків, важко переоцінити. Це свідчить, поза всяким сумнівом, серйозне посилення коаліції, особливо у ситуації коли армії союзників «завдаватимуть вирішального удару» [What happened at Casablanca, 1943].

30

Особливо підкреслимо той факт, що на підсумковій прес-конференції 24 січня 1943 р. президент Рузвельт зробив доленосну заяву щодо базових умов завершення війни і саме це стало причиною того що зустріч політиків увійшла в аналі історії як зустріч «беззастережної капітуляції». Президент США зокрема сказав таке: «Дехто з вас, британці, знає давню історію про те, що у нас був генерал на ім'я У. С. Грант. Його звали Улісс Сімпсон Грант, якого у дні нашої з прем'єр-міністром юності називали Грант «Беззастережна Капітуляція»*. Ліквідація військової могутності Німеччини, Японії та Італії означає беззастережну капітуляцію Німеччини, Італії та Японії. Це означає розумну упевненість у майбутньому світовому мирі». При цьому політик зауважив, що такий результат не веде до «знищення населення Німеччини, Італії чи Японії, але означає знищення філософії, котра проповідує завоювання та підкорення інших народів» [Roosevelt-Churchill Press Conference, 1943:727].

У записах помічника президента США Гаррі Гопкінса були зроблені деякі уточнення щодо обставин виголошення Заяви ФДР, зокрема він зазначив таке: президент, роблячи свою заяву, «дуже ретельно підбирав слова і говорив по записах». Єдиним важливим доповненням до комюніке була заява лідерів двох держав про те, що вони з Черчиллем «сповнені рішучості прийняти не що інше, як беззастережну капітуляцію Німеччини, Японії та Італії» (were determined to accept nothing less than unconditional surrender of Germany, Japan and Italy) [Notes by the Presidents Special Assistant, 1943:841]. У кінцевому вигляді «Нотатки до промови Президента» увібрали таке єдине можливе, переможне формулювання: «Це включає в себе просту формулу визначення мети цієї війни у термінах беззастережної капітуляції Німеччини, Італії та Японії. Беззастережна капітуляція з

* Ініціали генерала Гранта – U.S. розшифровувалися як Unconditional Surrender, тобто беззастережна капітуляція.

їх боку означає розумну гарантію миру у всьому світі на покоління» (Unconditional surrender by them means a reasonable assurance of world peace, for generations) [President Roosevelt's Press Conference Notes, 1943:837]. Заява президента Рузвельта тривала близько 15 хвилин. Подібна чітка і зрозуміла формула мала згуртувати союзників і довести до відома усіх, що у цей раз не буде ані мирних перемовин, ані двозначних обмовок, які містяться у нових «чотирнадцяти пунктах».

Британський прем'єр повністю підтримав президента і наголосив, що початок висадки американських військ на Півночі Африки змінив «стратегічний хід війни». Це змушує німців воювати в умовах найбільших труднощів. «І я думаю, що це дає нам дуже помітну ініціативу. Отримавши цей дорогоцінний скарб у наші руки, ми повинні докласти зусиль, щоби зберегти його». Гітлер, мабуть, впав у розпач, шукаючи виправдання недолугості в очах нацистської партії і намагаючись пояснити що його «обдурили та обіграли» на африканських берегах [Roosevelt-Churchill Press Conference, 1943:728-729]. У редакційній статті лівого часопису «New Masses» під назвою «Що трапилося у Касабланці» зокрема відзначалося таке: 1943 може стати роком можливої перемоги над Гітлером в Європі, якщо операції союзників на суходолі будуть «синхронізовані» з нестримним походом Червоної Армії. «Можливої перемоги, повторимо ми» [What happened at Casablanca, 1943].

Ситуація для держав Осі стала ще більш драматичною, коли виявилось, що їх обіграли й на італійських берегах. Висадка американців влітку 1943 у Сицилії, – чого не очікували нацисти (вони готувалися до атаки на Балканах), поставила питання руба: Італія виходить з війни. Ось як описуються ці карколомні події у поважному виданні «Американська військова історія»: «Під впливом втрати Північної Африки, вторгнення на Сицилію та першого бомбардування Риму італійський король змусив Муссоліні піти у відставку з посади голови уряду. Бажаючи знайти вихід із війни, новий італійський уряд вступив у контакт із союзниками по дипломатичних каналах, що призвело до прямих переговорів із представниками генерала Ейзенхауера» [American military history, 2010]. Цьому передував фактичний розкол в італо-німецькому блоці. Під час однієї зі своїх останніх зустрічей з Муссоліні відставлений ним з посади міністра зять Г.Чіано гаряче доводив до свідомості дуче таке: «...я зможу документувати усі зради, здійснені німцями стосовно нас, починаючи з підготовки конфлікту

до війни з Росією, про що нам було повідомлено, коли їх війська вже перетнули кордон. Якщо вам знадобиться, я зможу надати усі подробиці або, що ще краще, за 24 години підготую промову, котра у мене на умі вже три роки і яка змусить мене лопнути, якщо я не скажу її» [Чиано Г., 2010:644]. У липневі дні 1943 року союзники зробили ставку на короля Віктора-Емануїла та маршала Пьетро Бадольо, які, на думку Черчилля, мали стримати «хаос, більшовізацію, або ж громадянську війну» в Італії [Kolko, G., 1990:45].

Зрозуміло, що воєнно-політична активність вже «оновленого» режиму Муссоліні у межах проголошеної 25 вересня 1943 р. Італійської соціальної республіки (Repubblica Sociale Italiana), який тримався майже при виключній підтримці вермахту, багато у чому була імітаційною. Про це засвідчив зокрема і невдалий досвід створення у кінці 1943/44 роках італійської дивізії СС. У січні 1944 вдалося сформувати лише один батальйон і сам Муссоліні був прихильником цього, оскільки вважав есесівця ідеальним зразком політичного солдата, який міг би уникнути всіх обмежень старої королівської армії. Однак на фронті це військове формування виявилось не дуже боездатним що викликало розчарування у маріонеткового диктатора. Проте, дуче не залишив спроб сформувати італійську дивізію СС. Звертаючись у листі до Гімmlера з цього приводу, він писав, що «спроба експерименту з елементами, взятими з концтаборів у Німеччині, була загалом негативною. Я сказав вашому полковнику і повторюю вам, що вербування в Італії зараз неможливе. Оскільки багато з інтернованих приєдналися до республіки та заявили про свою готовність воювати, я пропоную наступне: а) план створення дивізії СС у Німеччині; б) вибрати з маси колишніх інтернованих тих, хто має мінімальний зріст 1,75 метра...; в) навчати їх протягом щонайменше шести місяців у Німеччині; г) змусити їх воювати ще принаймні шість місяців у німецьких частинах, після чого вони повернуться до Італії як італійська частина...» [Le udienze di Mussolini, 2020:22]. Отже, як свідчать документи, фактично від італійського фашизму та його держави у кінці 1943 р. залишилася лише квола примара. Нацистів став переслідувати «італійський синдром». З розшифровок «Енігми», зазначав Черчилль, видно, що Гітлер був незадоволений і казав, що «причиною його поразок на півдні Росії була зрадницька поведінка Бадольйо в Італії, адже туди довелося кинути 35 дивізій» [Гілберт М., 2019:710].

Англо-американські союзники поступово розуміли також і те, що у Європі і навіть у тій же Африці вони поступово опиняться перед викликом радянської міцці, котра повсякчас лише збільшується завдяки визнаному президентом і прем'єр-міністром у Касабланці тягарю війни, який Росія «успішно несе на всьому своєму сухопутному фронті». Дійсно, Сталін не спав.

16 лютого 1943 року лівий американський журнал «New Masses» опублікував поему «Сталінград», автором якої був гаїтянський журналіст і дипломат Жан Брієр. У ній були й такі антиколоніальні рядки:

Світло Сталінграда сяє крізь змучену Європу, світить у багатовікову Африку, де отаборилися всі народи світу і будують свої цивілізації на кістках африканців [Brierre J.F., 1943:12].

У Європі ж сталінські впливи були набагато помітнішими, ніж в Африці. Однак у 1943 мало хто з політиків та оглядачів міг уявити що через декілька років під комуністичною владою тут опиняться майже усі сателіти Німеччини і Східні землі неї самої. Тим більше, що Сталін був переконаний, що кожна армія приносить із собою і власну ідеологію.

Тому планами збереження Німеччини без Гітлера намагалися зацікавити зокрема британських політиків представники опозиційних кіл. Спеціальні пропозиції були спрямовані тоді Черчиллю через посередництво шведських банкірів, братів Маркуса і Якоба Валленбергів. Зокрема пропонувалося відновлення Польщі і з подальшою унією останньої з Литвою. У Центральній Європі вважали за необхідне відновити також Чехо-Словаччину. При цьому вермахт мав евакуювати територію СРСР станом на 1938 рік. Для подальшого захисту Європи західніше Радянського Союзу мало б бути утворене, на думку німецьких опозиціонерів, «європейське співтовариство спільних інтересів і культури, між учасниками якого ніколи б не точилися війни» [Фалин В., 2016: 261]. Вже після перемоги, як писав Р.Арон, західні держави, стурбовані радянським просуванням і советизацією країн, звільнених Червоною Армією, вважали, що слід відродити «життєздатну Німеччину, яка зможе побудувати греблю на шляху потоку, що ринув зі Сходу» [Арон Р., 2002].

Однак, з погляду Арона, у чехів, на відміну від поляків, ще не виробилося тоді стійкого імунітету проти сталінізму. Трохи розгорнемо тут аргументацію політиків. З початку гітлерівського вторгнення до Радянського Союзу темою розмов та водночас переговорів між

державними діячами Центральної Європи, які перебували в Лондоні, стали перспективи майбутнього після поразки Третього рейху, відтепер значно більш вірогіднішого. Поляки міркували про майбутнє, поринаючи в якийсь вигаданий ними світ. Мислилося зокрема створення системи країн, малих і середніх, які б об'єдналися проти Радянського Союзу і проти Німеччини і завдяки цьому змогли б запобігти зіткненню між двома великими державами. Проект такого рішення, як вважав Арон, був від початку до кінця утопічним, бо відтворював продиктовану у Версалі формулу вирішення питання, розроблену ще у 1919 відомим теоретиком Х. Маккіндером. Його реалізація наштовхувалася на низку перепон. Країни «нейтральної зони» між двома імперіями мали б насамперед сформувати «достатню єдність», щоб у разі конфлікту між собою жодна з цих країн геополітичного буферу не зверталася з проханням про посередництво до однієї з сусідніх великих держав.

34

Іншою видавалася політична позиція чехів. У приватних розмовах чехи, як згадував Арон, критикували поведінку поляків. Усі вони розділяли позицію президента Бенеша: Радянський Союз домінуватиме у Східній Європі – і це справді здавалося незаперечним. Тому уряду, який утвердиться у Празі, доведеться передусім підтримувати добрі стосунки з Москвою. Бенеш був упевнений, що Захід ніколи не зможе забезпечити їх безпеку. Звідси випливало, що слід відтепер розраховувати на дружбу Москви. Проте, «такі міркування, на перший погляд розумні, могли бути міркуваннями в душі [фольклорного дурня] Грибуя». У період з 1919 по 1939 Бенеша переслідував привид Австро-Угорської імперії, тоді як небезпека походила від Третього рейху. Так само під час війни він вживав запобіжні заходи проти відродження німецького імперіалізму і зради з боку Заходу. «Він почав шукати заступництва нового імперіалізму. Бенеш не вірив в існування цього імперіалізму. Він виступав, якщо можна сказати, гарантом радянських намірів перед своїми великими союзниками», – підсумував свою думку Арон [Арон Р., 2002].

Будемо відверті: усе це були вкрай необгрунтовані й далекі від реалій проєкти рожевого ідеаліста, що у нього перетворювався старіючий співробітник першого президента Чехословацької Республіки Т.Г. Масарика. Політична реальність була зовсім іншою й вимагала більш адекватних підходів і рішень.

Вихолощена Сталіним у 30-і роки революційність більшовиків помножена на нібито відроджувану імперськість царської доби давала ще більш агресивний покруч вкрай ідеологізованого «советского империализма», який ніс, зокрема сусіднім країнам, політичну небезпеку і «соціалістичні інтервенції». Проте, не обходилося без політичних парадоксів. Як відзначав у своїй відомій книзі «Вік екстремізму» Ерік Гобсбаум, мало хто пам'ятає, що заради тактичних задач Сталін наприкінці війни вимагав від югославських комуністів зберегти монархію. Як би там не було, вже тоді виростав той дивний симбіоз між капіталізмом і комунізмом, який означав «прощання» з проектом світової революції. Лівий публіцист Джозеф Старобін писав, що, незважаючи на «комуністичну версію маккартизму» у Центральній Європі (процеси над «тітоїстами»), на Заході між капіталістами і комуністами все-таки було укладене щось на кшталт «подвійного перемир'я» (*durable truce*) [Starobin J., 1975:8].

Як влучно висловився сучасний польський дослідник Бартоломей Гайос, саме у кінці 1943 року, завдячуючи переорієнтації політики з глорифікації «революції – 1917» на відродження традицій великодержавності та панславізму (про що, до речі, свідчив і розпуск Комінтерну), СРСР перетворювався у свого роду «привід царської Росії». При цьому політична мета радянського керівництва була тоді подібна до мети імператорів доби наполеонівських воєн – утворення буферних держав у Центральній Європі [Гайос Б., 2017].

Відзначимо ще один дуже важливий момент, який мав значення для усієї подальшої, вже повоєнної, історії Європи. В умовах, коли Британія здавала власні геостратегічні позиції, 1943 остаточно «вивів» на глобальну арену США. Американці дивилися на наслідки війни ширше, не обмежуючись «периферійною тактикою» Черчилля, яка полягала у тому, щоби перегородити шляхи сталінським арміям на Балкани і до Центральної Європи. США тоді починають відчувати себе глобальним і вирішальним гравцем саме на європейському напрямі. Один з перших сигналів щодо зміни світових ролей надійшов з академічного середовища. Професор Єльського університету Ніколас Спайкмен незабаром після вступу США у війну опублікував книгу «Американська стратегія у світовій політиці». Його праця з геостратегії призвела до того, що вченого, як одного з представників класичного реалізму, почали називати «хрещеним батьком стримування».

У ХХ столітті безпека США, вважав Спайкмен, залежала від балансу сил в Європі та Азії. Занепокоєний його порушенням, він стверджував, що ізоляціонізм, який покладался на фактор океанів для захисту Сполучених Штатів, був приречений на поразку. З виходом Росії з війни у 1917 і з перемогами Німеччини 1940 року баланс сил дійсно зазнав змін. Під час Другої світової постало стратегічне питання: «Чи будуть Сполучені Штати великою державою, що користується впливом у справах Старого світу, чи вони стануть буферною державою між могутніми імперіями Німеччини та Японії?». У повоєнному світі, писав Спайкмен, де має домінувати функціональний підхід, усе має бути організовано на кшталт Всесвітнього Поштового союзу, а тому політикам необхідно буде «оперувати у термінах цілого світу» (in terms of the world as whole) [Spukman N., 1942].

36

Про таку кардинальну зміну геостратегічних ролей свідчить зокрема і підготовлений у кінці листопада 1943 (напередодні Тегеранської конференції) спеціальний Меморандум помічника воєнного міністра в адміністрації Рузвельта Джона Маклоя. Американський експерт зокрема відзначав, що двічі «протягом покоління Британії доводилося приймати американську допомогу, щоби впоратися з європейським нападом». Американські ресурси можуть знадобитися й в «інших війнах», які наближаються, і постає питання чи зможе Британія впоратися без допомоги США. Америка, на його думку, перетворилася на вирішальний фактор боротьби в Європі. Отже, сьогодні слід «перекопати Сполучені Штати, не лише їх лідерів, а й їх громадян», що США відіграють головну роль у керуванні війною. Тому «життєво необхідно прищепити американському народу визнання національної відповідальності країни у світових справах». (vitally necessary to indoctrinate the American people to a recognition of the national responsibility of the country in world affairs). Важливо, щоби «люди Америки звикли до рішень, які приймаються в Сполучених Штатах», – підкреслив у підсумку Маклої [Memorandum by the Assistant Secretary of War, 1943:418].

Де кілька слів про самого Джона Маклоя. Він був видатним представником вищого класу США, котрий зробив серйозний внесок як представник експертного середовища у перемогу над нацизмом. Будучи носієм чеснот Вікторіанської доби, за висловом одного з істориків, життя самого Маклоя, без перебільшення, можна вважати «класичним путівником» американським істеблішментом ХХ століт-

тя, який поєднав власні зусилля з метою супроводу США на міжнародній арені в якості глобальної потуги (to managing the United States' global power) [Holland Max, 1991, с.35].

Завершую цей неспішний виклад ретро-скетчем стосовно однієї з ключових біфуркаційних точок ХХ століття. У статті я не згадав і такий знаковий для американської кіноіндустрії, для Голлівуду фільм «Касабланка» (Casablanca). Це була романтична драма, поставлена режисером Майклом Кертисом (знята у 1942 р.), з Гемфрі Богартом та Інгрід Бергман у головних ролях. Дія фільму розгортається у часи світової війни в містечку Касабланка, яке перебувало тоді під контролем вішистської Франції.

Фільм швидко випустили у широкий прокат, щоби скористатися висадкою військ союзників у Північній Африці. Вона відбулася за кілька тижнів до його прем'єри. Стрічка отримала відразу 3 Оскари, у тому числі у категорії «найкраща картина». Персонажі, діалоги й музика стали культурними символами, а популярність фільму зроста до такого масштабу, що понині його часто називають серед найкращих фільмів усіх часів. Цікавими є останні кадри «Касабланки»: два головні герої Рік і Рено, майже антагоністи, зуміли домовитися. Рено, який служить у вішистській поліції, пропонує Ріку разом із ним залишити Касабланку і приєднатися до Вільної Франції. У кінцевій сцені вони йдуть у туман, і Рік промовляє одну з найбільш пам'ятних фраз в історії кіно: «Луї, гадаю, що це початок чудової дружби».

«Касабланка» був одним з перших художніх антифашистських фільмів, який також певним чином сприяв консолідації західних держав антигітлерівської коаліції. Цікаво, що у широкий прокат картину запустили 23 січня 1943, тобто за день до завершення англо-американської конференції у Касабланці.

Умберто Еко, критикуючи «Касабланку» за психологічну поверховість, навіть називав її коміксом. Проте, він виокремив пожертвування як одну з ключових тем фільму: міф про жертвовність «пронизує всю стрічку». Саме ця тема знаходила у роки війни живий відгук у серцях глядачів, яких запевняли, що болісні жертви та необхідність іти у бій може мати романтичну складову. Більше того, «Касабланка» свого часу стала символом великої роботи Голлівуду епохи романтичного увялення про Сполучені Штати як про місце, куди ви колись

могли поїхати, рятуючись від тиранії та переслідувань [Casablanca Review, 2021].

1943 дійсно виправдав сподівання та надії президента Рузвельта, коли політик зауважив, що він стане набагато кращим «для Об'єднаних Націй ніж 1942». Тоді у регіоні Середземномор'я західним союзникам вдалося чимало. По-перше, поступово консолідувати сили Французького Національного Спротиву гітлеризму з воєнним потенціалом у 400 тисяч військових; по-друге, фактично розгромити режим Муссоліні (головного союзника Гітлера в Європі) і вивести Італію з війни. По-третє, усе це робилося у рамках досягнення генеральної мети союзників у Другій світовій – беззастережної капітуляції нацизму і японського милітаризму, про що з відповідальністю заявили президент США Ф. Д. Рузвельт і британський прем'єр-міністр У. Черчилль під час конференції у Касабланці.

38

1943 рік став також поворотним у призупиненні всесвітнього наступу Східного марксизму. Розпустивши Комінтерн, Сталін остаточно відмовився від проектів світової революції – цього «імперіалізму справедливості», як писав свого часу Альбер Камю. Проте, він зумів трансформувати її практики у стратегію створення геополітичних зон впливу СССР на обширах Європи і Азії. Така лінія великодержавного соціалізму, розпочата після Тегерану, продовжилася і в добу холодної війни.

Наведу тут витримки з цікавого історичного документу, вміщеного свого часу в емігрантському виданні «Социалистический вестник» (заснований Ю.Мартовим). Ідеться про «Відкритий лист редактору “Таймс”» від 28 червня 1951 року. Серед підписантів листа були такі кити російської соціалістичної еміграції на Заході як Марк Вишняк, Роман Гуль, Александр Керенський, Борис Ніколаєвський. Революціонери-емігранти намагалися зокрема застерегти відповідальних керівників західних держав, у яких «російський народ бачить своїх природних союзників», від небезпечних спроб створити видимість спільності інтересів між сталінською диктатурою і російським народом. Одна з головних похибок, як вважали автори, полягала у тому, що західні політики міряють керівників у Кремлі традиційною міркою, приписуючи їм власні мотиви. «Тому їх уяви про імовірну політику Радянської Росії незмінно виявлялися хибними. Звідси – Ялта, Тегеран і Потсдам...» [Вишняк М., Гуль Р., А. Керенский, 1951].

Протиборство між демократією і авторитаризмом точилося у ХХ столітті безперервно і стало стрімом МВ саме з часів Другої світової. Інакше й не могло статися: адже гітлеризм, переможений Об'єднаними Націями, був духовною отрутою насамперед для німецької молоді. Ще у 1935, виступаючи на Нюрнберзькому партійному з'їзді, де повз трибуни промарширували тисячі німецьких юнаків, Гітлер сформулював виховні критерії нацизму: «Нам не потрібні інтелектуальні вправи. Знання руйнівне для моєї молоді... З нашого погляду, молодий німець повинен бути струнким і спритним, жвавим як хорт, гнучким як шкіра і твердим як крупівська сталь».

Не випадково і те, що 10 червня 2021 року президент Дж. Байден і прем'єр Б.Джонсон (через 80 років після оприлюднення Першої Атлантичної хартії) підписали Другу. У «новій Атлантичній хартії» увагу зацентровано на прихильності США і Британії ідеям демократії, відкритого суспільства, прав людини. Союзники заявили також про необхідність зміцнення міжнародного порядку, заснованого на правилах, і про дотримання принципів суверенітету і територіальної цілісності держав [Байден і Джонсон підписали, 2021].

Дійсно, демократії й демократична зовнішня політика вирізняються від того що намагаються тиском і війною нав'язувати народам диктатори. Як зазначає у своїй останній книзі, присвяченій подіям російсько-української війни, відомий американо-російський історик Юрій Фельштинський, демократичний світ, на відміну від диктатур, керується політичними партіями через своїх лідерів. Його управління нагадує «перевернуте дерево» – на лідерів політичних партій намагаються і «часто впливають найрізноманітніші люди: дружини, діти, донори, друзі, працівники служб, громадська думка, преса. Є закони, адвокати і верховні суди. Є парламенти і навіть королі та королеви. Є міжнародна спільнота. Є альянси. Є міжнародні організації». Проте, у диктатурах все набагато простіше. Росією «керує хунта – офіцери КДБ-ФСБ: Путін, Іванови, Сечін, Патрушев». Диктатор планує операцію і дає своїм апаратникам завдання сформулювати цілі для тих, хто буде її виконувати; наказує парламенту голосувати «за» або «проти»; дає доручення міністру закордонних справ Лаврову... [Felshtinsky Yu., Stanchev M., 2022].

Говорячи про агресію путінської Росії проти України, Сергій Єрофеев, експерт з Ратгерського університету (США), в інтерв'ю радіо «Свобода» зауважив, що необхідно «остаточно вирішувати проблему

Путіна». При цьому він звернувся до досвіду Другої світової, нагадавши, що тільки після трьох років ведення бойових дій сталося так зване «одкровення Касабланки», коли союзники, причому без участі Сталіна, дійшли висновку, що з Гітлером більше неможливі жодні домовленості, що Гітлера треба повністю розгромити. Сьогодні постало питання «зміни системи влади в Росії. Ми зараз не можемо припускати, що виникне ідея окупації Росії за аналогією з окупацією Німеччини 1945 року. Або ж у гру вступають повною мірою самі росіяни, які в принципі здатні боротися з системою Путіна» [Жигалкин Ю., 2022].

Власне, міг би завершити цей скетч тривіальною фразою «Час покаже...». Але в Україні такого часу «чекання» обмаль, його взагалі немає: кожної секунди у цій кафкіанській війні гинуть громадяни України і кожен має зробити усе можливе щоби наблизити нашу перемогу над путінізмом.

40

Джерела та література:

1. Арон, Раймон. (2002). Мемуары. 50 лет размышлений о политике. М. Ладомир. 875 с. <https://coollib.com/b/284816-reumon-aron-memuaryi-50-let-razmyishleniy-o-politike/readp>
2. Байден і Джонсон підписали «нову Атлантичну хартію» (2021). Міжнародні новини. 11 червня. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ssha-brytaniya-atlantychna-hartija/31301849.html>
3. Вишняк М., Гуль Р., А. Керенский и др. (1951). Открытое письмо редактору “Таймс”. Социалистический вестник. Нью-Йорк. Июнь-Июль. https://ia800405.us.archive.org/14/items/lucile-ait_mail_51_201509/%D0%B8%D1%8E-%D0%B8%D0%BB%2051.pdf
4. Гайос Б. (2017). Призрак царской России? 26-я годовщина Октябрьской революции в СССР (1943). СЕМИНАР / СЕМИНАР / SEMINARIUM: Сборник статей: Советский Союз, Польша и другие страны Центральной и Восточной Европы в мировой политике XX века / памяти О. Н. Кена. Вып. 4(9). СПб. <https://www.academia.edu/35443386/>
5. Гаррос Л. (1997) Военно-морской флот Франции во Второй мировой войне. Приложение 2. Смерть адмирала Дарлана. <https://web.archive.org/web/20101029224249>
6. Говард М. (1980). Большая стратегия. Август 1942 – сентябрь 1943. Под ред. О.А.Ржешевского. Т.IV. М. Воениздат. 464 с.

7. Гілберт, Мартін.(2019). Черчилль.Біографія. Київ. КМ-Букс. 888 с.
8. Жигалкин, Юрий. (2022). Отступление или полное поражение путинской России? На что ставят США. Беседа с Дэвидом Саттером и Сергеем Ерофеевым. 17 декабря. <https://www.svoboda.org/a/otstuplenie-ili-polnoe-porazhenie-putinskoj-rossii-na-chto-stavyat-usa/32180817.html>
9. Палий П.Н. (1987). В немецком плену. Серия Наше недавнее.7. Paris. YMCA-Press. С.5-241.
10. Туз, Адам (2019). Цена разрушения. Создание и гибель нацистской экономики. Под науч. редакцией А.Космарского. М. Издательство Института Гайдара. 864 с.
11. Фалин В. (2016). Второй фронт. Центрполиграф. http://militera.org/books/pdf/research/falin_vm01.pdf
12. Чиано Г. (2010). Дневник фашиста. 1939-1943. М. Издательство «Плацъ». 672 с.
13. American military history. (2010). The United States Army in a Global Era, 1917–2008 / Richard W. Stewart, general editor. 2nd ed.Vol.2. U.S. Army Center of Military History/ Center of Military History United States Army Washington, D.C. XIX, 523 p. https://history.army.mil/html/books/030/30-22/CMH_Pub_30-22.pdf
14. Brierre J.F. (1943). Stalingrad. New Masses. February 16. Casablanca Review. Posted on January 21, 2021 by Joseph Wade. <https://www.thefilmagazine.com/casablanca-bogart-bergman-movie-review/>
15. Excerpt from Goebbels's Speech at the Sportpalast in Berlin (February 18, 1943). Volume 7. Nazi Germany, 1933-1945 «Total War»:. German History in Documents and Images. <https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/English93.pdf>
16. Général Giraud. (1949). Un seul but : la victoire, Alger 1942 –1944. Julliard, Paris. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k33599277/f7.item.item#>
17. Felshtinsky, Yuri, Stanchev, Michael (2022). Blowing-up-ukraine-the-return-of-russian-terror-and-the-threat-of-world-war. This first edition. Gibson Square. <https://www.rulit.me/author/felshtinskij-yurij-georgievich/blowing-up-ukraine-the-return-of-russian-terror-and-the-threat-of-world-war-iii-get-720895.html>
18. Hamre, Martin Kristoffer. (2018). Goebbels' "Total War" Speech – Which Is the Primary Source?. Href . A Link to Digitized Primary Source

Projects in German and Global History. https://www.academia.edu/37409806/Goebbels_Total_War_Speech_Which_Is_the_Primary_Source

19. Holland, Max (1991). Citizen McCloy. *Wilson Quarterly*. P. 21-42. http://archive.wilsonquarterly.com/sites/default/files/articles/WQ_VOL15_A_1991_Article_01_1.pdf

20. Kolko, Gabriel. (1990). *The Politics of War: Allied Diplomacy and the World Crisis of 1943-1945*. New York: Pantheon Books. XXXIII, 691 p.

21. Lazareff, Pierre. (1941). Otto Abetz, Hitler's Termites: Germany's Outstanding Fifth Columnist Prepared the Way for the Internal Collapse of France. *Current History*. 52 (8). P. 17-19.

22. Le udienze di Mussolini durante la Repubblica Sociale Italiana (1943-1945). (2020). Amedeo Osti Guerrazzi (a cura di). *Da un progetto dell'Istituto Storico Germanico di Roma. 2 a edizione riveduta e ampliata*. Heidelberg. Pubblicato da Heidelberg University Publishing. <https://heiu.uni-heidelberg.de/reader/download/522/522-69-91415-1-10-20201120.pdf>

42

— 23. Memorandum by the Assistant Secretary of War (McCloy) for Mr. Harry Hopkins. Secret. Nov. 25, 1943. Cairo. Foreign Relations of the United States (FRUS). The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. Washington, D.C. U.S. Government Printing Office. P. 415-420.

24. Notes by the President's Special Assistant (Hopkins). Casablanca. January 24, 1943. Foreign Relations of the United States (FRUS). The Conferences at Washington, 1941-1942, and Casablanca, 1943. Washington, D.C. U.S. Government Printing Office. P. 839-841.

25. Pétain et les allemands. (1948). *Memorandum D'Abetz sur les Rapports Franco-Allemands*. Éditions Gaucher. 200 p. <https://freepdf.info/index.php?post/Abetz-Otto-Petain-et-les-allemands>

26. President Roosevelt's Press Conference Notes. Casablanca. January 22-23, 1943. Part A. Foreign Relations of the United States (FRUS). The Conferences at Washington, 1941-1942, and Casablanca, 1943. Washington, D.C. U.S. Government Printing Office. p. 836-838.

27. Roosevelt-Churchill Press Conference. Jan. 24. (1943). Foreign Relations of the United States (FRUS). The Conferences at Washington, 1941-1942, and Casablanca, 1943. Washington, D.C. U.S. Government Printing Office. P. 725-731.

28. Spykman, Nicholas John. (1942). *America's Strategy in World Politics. The United States and the balance of power*. New York. Harcourt, Brace and Company. 500 p. <https://ia904705.us.archive.org/4/items/>

in.ernet.dli.2015.12310/2015.12310.America-Strategy-In-World-Politics.pdf

29. Starobin, Joseph.(1975). American Communism in Crisis, 1943-1957. University of California Press. IX, 331 p.

30. What happened at Casablanca by the Editors. (1943). New Masses. February, 2.

References:

1. Aron, Raymon. (2002). Memuary. 50 let razmyshleniy o politike. M.Ladimir. 875 s. [https://coollib.com/b/284816-reymon-aron-memuaryi-50-let-razmyishleniy-o-po litike/readp](https://coollib.com/b/284816-reymon-aron-memuaryi-50-let-razmyishleniy-o-po-litike/readp)

2. Bayden í Dzhonson pidpisali «novu Atlantichnu khartíyu» (2021). Mízhnarodní novini. 11 chervnya. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ssha-brytaniya-atlantychna-hartija/31301849.html>

3. Vishnyak M., Gul' R., A. Kerenskiy i dr. (1951). Otkrytoye pis'mo redaktoru "Tayms". Sotsialisticheskiy vestnik. N'yu-York. Iyun'-Iyul'. https://ia800405.us.archive.org/14/items/lucile-ait_mail_51_201509/%D0%B8%D1%8E-%D0%B8%D0%BB%2051.pdf

4. Gayos B. (2017). Prizrak tsarskoy Rossii? 26-ya godovshchina Oktyabr'skoy revolyutsii v SSSR (1943). SEMINAR / SEMINAR / SEMINARIUM: Sbornik statey: Sovetskiy Soyuz, Pol'sha i drugiye strany Tsentral'noy i Vostochnoy Yevropy v mirovoy politike XX veka / pamyati O. N. Kena. Vyp. 4 (9). SPb. <https://www.academia.edu/35443386/>

5. Garros L. (1997) Voyenno-morskoy flot Frantsii vo Vtoroy mirovoy voyne. Prilozheniye 2. Smert' admirala Darlana. <https://web.archive.org/web/20101029224249>

6. Govard M. (1980). Bol'shaya strategiya. Avgust 1942 – sentyabr' 1943. Pod red. O.A.Rzheshhevskogo. T.ÍV. M. Voenizdat. 464 s.

7. G'ilbert, Martín.(2019). Cherrhill'. Biografiya. Kí'v. KM-Buks. 888 s.

8. Zhigalkin, Yuriy. (2022). Otstupleniye ili polnoye porazheniye putinskoy Rossii? Na chto stavyat SSHA. Beseda s Devidom Satterrom i Sergeyem Yerofeyevym. 17 dekbrya. <https://www.svoboda.org/a/otstuplenie-ili-polnoe-porazhenie-putinskoi-rossii-na-chto-stavyat-usa/32180817.html>

9. Paliy P.N. (1987). V nemetskom plenu. Seriya Nashe nedavneye.7. Paris. YMCA-Press. C.5-241.

43

10. Tuz, Adam (2019). Tsena razrusheniya. Sozdaniye i gibel' natsistskoy ekonomiki. Pod nauch. redaktsiyey A.Kosmarskogo. M. Izdatel'stvo Instituta Gaydara. 864 s.

11. Falin V. (2016). Vtoroy front. Tsentrpoligraf. http://militera.org/books/pdf/research/falin_vm01.pdf

12. Chiano G. (2010). Dnevnik fashista. 1939-1943. M. Izdatel'stvo «Plats». 672 s.

13. American military history. (2010). The United States Army in a Global Era, 1917–2008 / Richard W. Stewart, general editor. 2nd ed. Vol.2. U.S. Army Center of Military History/ Center of Military History United States Army Washington, D.C. XIX, 523 p. https://history.army.mil/html/books/030/30-22/CMH_Pub_30-22.pdf

14. Briere J.F. (1943). Stalingrad. New Masses. February 16. Casablanca Review. Posted on January 21, 2021 by Joseph Wade. <https://www.thefilmagazine.com/casablanca-bogart-bergman-movie-review/>

44 — 15. Excerpt from Goebbels's Speech at the Sportpalast in Berlin (February 18, 1943). Volume 7. Nazi Germany, 1933-1945 «Total War»:. German History in Documents and Images. <https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/English93.pdf>

16. Général Giraud. (1949). Un seul but : la victoire, Alger 1942 –1944. Julliard, Paris. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k33599277/f7.item.item#>

17. Felshtinsky, Yuri, Stanchev, Michael (2022). Blowing-up-ukraine-the-return-of-russian-terror-and-the-threat-of-world-war. This first edition. Gibson Square. <https://www.rulit.me/author/felshtinskij-yurij-georgievich/blowing-up-ukraine-the-return-of-russian-terror-and-the-threat-of-world-war-iii-get-720895.html>

18. Hamre, Martin Kristoffer. (2018). Goebbels' "Total War" Speech – Which Is the Primary Source?. H r e f . A Link to Digitized Primary Source Projects in German and Global History. https://www.academia.edu/37409806/Goebbels_Total_War_Speech_Which_Is_the_Primary_Source

19. Holland, Max (1991). Citizen McCloy. Wilson Quarterly. P. 21-42. http://archive.wilsonquarterly.com/sites/default/files/articles/WQ_VOL15_A_1991_Article_01_1.pdf

20. Kolko, Gabriel. (1990). The Politics of War: Allied Diplomacy and the World Crisis of 1943-1945. New York: Pantheon Books. XXXIII, 691 p.

21. Lazareff, Pierre. (1941). Otto Abetz, Hitler's Termite: Germany's Outstanding Fifth Columnist Prepared the Way for the Internal Collapse of France. *Current History*. 52 (8). P. 17–19.

22. Le udienze di Mussolini durante la Repubblica Sociale Italiana (1943–1945). (2020). Amedeo Osti Guerrazzi (a cura di). Da un progetto dell'Istituto Storico Germanico di Roma. 2 a edizione riveduta e ampliata. Heidelberg. Pubblicato da Heidelberg University Publishing. <https://heiup.uni-heidelberg.de/reader/download/522/522-69-91415-1-10-20201120.pdf>

23. Memorandum by the Assistant Secretary of War (McCloy) for Mr. Harry Hopkins. Secret. Nov.25, 1943. Cairo. Foreign Relations of the United States (FRUS). The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. Washington, D.C. U.S. Government Printing Office. P. 415-420.

24. Notes by the Presidents Special Assistant (Hopkins). Casablanca. January 24, 1943. Foreign Relations of the United States (FRUS). The Conferences at Washington, 1941-1942, and Casablanca, 1943. Washington, D.C. U.S. Government Printing Office. P.839-841.

25. Pétain et les allemandes. (1948). Memorandum D'Abetz sur les Rapports Franco-Allemands. Éditions Gaucher. 200 p. <https://freepdf.info/index.php?post/Abetz-Otto-Petain-et-les-allemands>

26. President Roosevelt's Press Conference Notes. Casablanca. January 22-23, 1943. Part A. Foreign Relations of the United States (FRUS). The Conferences at Washington, 1941-1942, and Casablanca, 1943. Washington, D.C. U.S. Government Printing Office. p.836-838.

27. Roosevelt-Churchill Press Conference. Jan. 24. (1943). Foreign Relations of the United States (FRUS). The Conferences at Washington, 1941-1942, and Casablanca, 1943. Washington, D.C. U.S. Government Printing Office. P.725-731.

28. Spykman, Nicholas John. (1942). America's Strategy in World Politics. The United States and the balance of power. New York. Harcourt, Brace and Company. 500 p. <https://ia904705.us.archive.org/4/items/in.ernet.dli.2015.12310/2015.12310.America-Strategy-In-World-Politics.pdf>

29. Starobin, Joseph.(1975). American Communism in Crisis, 1943-1957. University of California Press. IX, 331 p.

30. What happened at Casablanca by the Editors. (1943). *New Masses*. February, 2.